

... a párna nem

Németh László: Iszony / Gyulai Várszínház, Szatmárnémeti Északi Színház
Harag György Társulat

Szabó K. István rendező Az ajtó után újra egy erős és különleges hősnőről szóló regényt választott drámai alapanyagnak. Míg azonban Szeredás Emerenc történetét színházak sora játszotta, Németh László regényéből eddig nem készült színpadi adaptáció. (A színházi adattár szerint egy kivétel mégis van, érdekes módon az is Szatmárból, ahol 1991-ben monodrámaként mutatták be Lőrincz Erika előadásában és Kovács Levente rendezésében.) Nem könnyű falat, hiszen annak ellenére, hogy az Iszonyból nem hiányoznak a drámai összecsapások, alapvetően narrációra épülő tudatregény, amelyben Kárász Nelli emlékezik vissza tragikus végű házasságára. Szabó K. István azonban Gyürky Kata dramaturggal egy jól működő színpadi átiratot készített. Bizonyos szálakat, szereplőket (például Takaró Sanyi apját) kihagytak, másokat tömörítettek, ugyanakkor a házasság fordulópontjait és a kulcsmondatokat biztos kézzel emelték ki. Ez azért is fontos, mert Németh László nyelvezete olvasva sem adja könnyen magát, ezt bárki megtapasztalhatja, aki 20-40 évvel az első olvasás után, vagy most először kézbe veszi. A pontos, de sokszor tekervényes mondatok, ma már alig ismert tájszavak, közel sem kézenfekvő hasonlatok azonban a kezdeti zökkenők után mégis elragadják az olvasót, és így van ez a nézővel is.

Horesnyi Balázs díszlete már előre jelzi, hogy az előadás a realizmus és az elemeltség közötti mezsgyét célozza meg. A korabeli (az 1920-as években járunk, ezt Markus Hannah Gizella jelmezei is mutatják), módosabb parasztházak szokásos berendezési tárgyai (ágy, asztal, székek, kályha) ötvöződnék olyan elemekkel, amelyek szintén erre a világra utalnak, mégis átvitt jelentést is hordoznak. Mintha egy malom stilizált elemei tűnnének fel a magasban kerekkel, zsákkal; a színpad hátsó részét pedig két elhúzható, rusztikus tolóajtó választja le, ezeken keresztül a lakás belső tereibe, de a túlvilágra is át lehet lépni. A színpad két részét elválasztó, világító csík utal a főszereplők összesimulni nem tudó, egymást a végsőkig horzsoló személyiségére, a köztük lévő szakadéokra.

Kettejük tragédiája, hogy Nelli a szülők észérvei, különösen szeretett édesapja utolsó, a család jövőjét biztosítani kívánó mondatai hatására hagyja magát belesodortatni egy olyan házasságba, amelytől zsigerileg iszonyodik. Az előadás egyik tétje az, hogyan lehet színpadon megmutatni a Nelliben lejátszódó folyamatot, amelynek során a magányra, de legalábbis csendes egymás mellett

élésre termett, tartással, teremtvő erővel és a gondoskodás képességével bíró asszony már-már gonosszá válik, és szinte megkönnyebbül, amikor férjét akaratlanul, mégis szükségszerűen, szabadulásvágyból megöli. A szokásos drámai alaphelyzethez képest itt a férj, Takaró Sanyi sem rossz ember, szereti a feleségét, kifejezetten keresi a kedvét, boldoggá akarja tenni. Csak hát lehetetlenre vállalkozik, és ebben a lehetetlen harcban ő is felőrlik. Nagyon sok múlik a két főszereplőn, azon, hogy ennek a két, alapvetően értékes embernek az össze nem illését, egymást pusztító kínódását hogy tudják megmutatni. Sosovicza Anna talán annyival van nehezebb helyzetben, hogy a regénybeli belső monológ helyett sokszor némán, egy-egy arcerezdüléssel vagy éppen az arca szoborszerű mozdulatlanságával kell megrajzolnia Nelli magába zárkózó, valami ősi idegenséget képviselő alakját. Úgy, hogy a néző mindezt megértse, hogy ne tűnjön hisztériának, a „szegény Sanyit” kínzó gonosz nőszemélynek. Sosovicza Anna színészi alkatában megvan az ehhez szükséges tartás és méltóság, finoman, mértékkel, mégis plasztikusan rajzolja meg Nelli alakját. Takaró Sanyit Rappert-Vencz Gábor játssza, aki idősebb a regénybeli Sanyinál, életkora alapján inkább Nelli apja lehetne, de minden más szempontból jó választás a szerepre. Csupa élet, csupa mozgás és vágyakozás, jól visszaadja Sanyi örök gyerekségét, a jót akaró, de kicsit felelőtlen, kicsit lusta, a boldogsága látszatát körömszakadtáig őrző férjet. Lehet sajnálni, és lehet érteni, hogy miért taszítja és idegesíti úgy a feleségét. Nelli méltó „ellenfele” Méhes Kati megformálásában tulajdonképpen az anyósa. Büszke asszony, Nellihez hasonló tartással és méltósággal. Frumen Gergő Jókuti doktora már-már diabolikus figura, Bakota Árpád Nelli apjaként éppen az ellentéte: majdnem az egyetlen férfi, akit Nelli szeretni tud, aki mellett biztonságban érzi magát. A majdnem annak szól, hogy Sanyi testvérében, a csendes, szemlélődő Imrében, akit Poszt Nándor játszik, talán Nelli is olyan társra találhatott volna, aki mellett, ha nem is idillben, de le tud élni egy életet. Nelli anyját, a vallási buzgalomba menekülő Kárásznét Kovács Éva hitelesen jeleníti meg. Az előadás ezúttal is igazolja, hogy a szatmári társulat jó formában van, a kisebb szerepekben László Zita, Varga Sándor, Gál Ágnes és Bogár Barbara is szépen illeszkedik az összjátékba.

A nyitóképben Nelli egy párnával a hóna alatt lép be a színpadra. Aki ismeri a regényt, tudja, hogy a párnának a tragédiában lesz majd szerepe. A játékban azonban nem csak ezen a két ponton, hanem többször is feltűnik, a gyász pillanatában a fehér párnákat feketék váltják. A párnák mellett az ágy is többletjelentéssel bír, életstációk helyszíne és koporsó. Terítőjéből menyasszonyi fátyol lesz, a házasságkötés után búzaszemek zuhognak rá. Az előadás, ahogy haladunk előre, egyre inkább elmozdul az elemelt, metaforákkal,

szimbólumokkal dolgozó játék felé, miközben nem engedi el a lélektanilag kidolgozott, realista dialógusokat sem. Emlékezetes például a házaspár veszekedése, amelybe Sanyi anyja is beavatkozik, és különösen a Sanyi halálával végződő jelenet, amelyben Nelli szabadulásvágya szinte kirobban a színésznőből.

Németh László regényei mára kezdenek kikopni az olvasók emlékezetéből. Ez a jól sikerült színpadi adaptáció remélhetőleg sokak kezébe visszaadja a regényt, az előadás pedig nemcsak Szatmárban, de Magyarországon is látható lesz még.

Turbuly Lilla

Gyula, augusztus 8.